

ПОУКЕ 1914, ПОНОВО ПРОЧИТАНЕ: ГЕНОЦИД КАО ТЕЛОС ЕВРОПСКОГ „ЦИВИЛИЗОВАЊА“ СРБА

Најкасније од књиге Владимира Ћоровића *О односима Аустро-Угарске и Србије у XX веку* (1936) постало је јасно – мада, нажалост, не и опште-познато – да је Дунавска монархија знатно прије Сарајевског атентата веома озбиљно размишљала о уништењу државе Србије, да је то чак био аксиом њеног (полу)званичног геополитичког промишљања о преуређењу простора Југоисточне Европе и прије Мајског преврата, дакле и оно у вријеме када су српске власти, у складу с Тајном конвенцијом (1881), склопљеном за вријеме потоњег краља Милана, били лојални према Бечу. Но ни послушност хабзбуршком двору није била довољна да се Србија код њега избори за признање и елементарног права на постојање. За политичку елиту Монархије Срби су, чак и када су били крајње „сарадљиви“, били доживљавани као непоправљиво, дакле „по природи“, штетни, јер, према тој негативној предрасуди, чак и док пристају на подређеност, будући „дивљи“, *вјероватно* стално размишљају о побуни и непријатељству против својих „цивилизованих“ налогодаваца. Зато је „за сваки случај“, боље ендемски склоне побуни и злочину – а злочин је већ и сâмо одбијање послушности „цивилизованим“ средњеевропским господарима – превентивно „научити памети“, тако што ће им се одузети држава и завести „цивилизована“ управа.

Цијена нестанка независне српске државе била је уништење знатног дијела народа који ју је настањивао, а на то су, како је показала окупација у Првом свјетском рату, Аустро-Угари били више него спремни. Његово уништавање није била ненамјерована и „успутна“ последица укидања његове државе, већ нешто с чиме се од почетка рачунало. За вријеме аустроугарске окупације Србије она (једнако као ни Црна Гора) није постојала чак ни као марионетска држава, а они који су могли да пруже отпор окупацији били су или у Грчкој или у концентрационим логорима (оперише се бројком између 300 и 600 хиљада људи).

Зато се може рећи да је слоган (*Alle Serben müssen sterben!*) [(Сви) Срби морају умријети.] – био је *тајни* програм бечко-пештанске политичке елите

* Политички филозоф, професор на Факултету политичких наука у Београду

доста прије него су 1914. хушкачка штампа те масе по трговима Монархије, на разним језицима, почели то да исписују, односно да извикују. А због чега су Срби заправо „морали“ умријети? Није било ријеч ни само о томе да су се Србија и Срби – такви какви су тада били, односно каквима их је потоњи непријатељ опажао – били препрека некаквим плановима преуређења глобалне стварности самозваних архитеката свјетског поретка. Ради се о томе да су Срби – и код доброг дијела елите и код знатног дијела „промонархијски“ опредељенога народа – били доживљавани као „напаст“, као елементарна непогода (или, ендехаовско-туђмановски, „реметилачки чимбеник“), зло које мора бити искоријењено да би се даље могло („нормално“) *живјети*. Дакле, сâм живот Срба, пуко постојање „нецивилизованих“ и „злих“, сметња је животу „цивилизованих“ и „нормалних“. Од тога да су Срби препрека нормалном животу па до нацистичког програма чишћења *Lebensraum*-а од „људског корова“ није велика удаљеност.

Сугеришемо ли овим да је нацистичка пракса геноцида своје инкубационо вријеме имала у посљедњим деценијама Аустро-Угарске? Једна од првих, добро упамћених „најава“ радикалних, а затим и „коначних рјешења“ *проблема живота*, што је, у ствари, *проблем цивилизације* – који она не успијева да ријешити на „рационалан“, односно „цивилизован“ начин – потиче од градоначелник Беча (1897–1910) Карла Лигера [Karl Lueger], једног од најчувенијих у његовој повијести, и то из времена толико пута прослављаног и призиваног бечког прелаза из XIX у XX стољеће („Jahrhunderwende“). Он је, поред осталог, постао познат по изјави да Јевреје треба крстити, али тако што ће се под водом држати неколико минута – да им се крштење „прими“. Бизарно, цинично, злослутно. Ипак, ово варварство у најави нипошто није израз некаквог културног стању непојмљивог „дивљаштва“, већ је наличје високе, притом презреле „цивилизованости“, која је прешла у фазу иманентно изазване изопачености, када се нагомилани проблеми, усљед наводног безизлаза и недостатка другачијих могућности – могу „ријешити“ само радикалним неутралисањем, или чак „одстрањивањем“, оних који наводно представљају проблем данашњег културног живота. У таквом начину мишљења који је у Европи, нарочито Средњој, био у узлету управо у вријеме незаборавне *belle époque*, не увиђа се да су сâма култура у цјелини и живот који она генерише – постали „проблем“.

Ипак, тзв. Средња Европа је од својег историјског краја 1918, имала пуно обожавалаца. Један од њених првих и најупамћенијих носталгичара био је романописац Јозеф Рот [Joseph Roth]. Он је, у предвечерје Другог свјетског рата написао да је Хитлер „побраунауио“ Средњу Европу, односно да је њен космополитски дух уништио саображавањем ње са ускогрудим назорима роднога провинцијскога Браунауа у Горњој Аустрији. Међутим, иста та фикционална, чаробна и никада прежаљена „Средња Европа“ – то је аутор *Радечког марша* могао знати – током Првог свјетског рата је у истом том Браунауу била изградила један од бројних концентрационих логора, којих је у

Царевини било на стотине. А је ли млади Адолф то знао? Бек икакве сумње. А да се њему то сазнање, да парафразирамо помињаног Лигера, било добро „примило“, види се и по томе што је коју деценију касније, у Маутхаузену, гдје се до 1918. такође налазио један од логора за Србе, направио нови, у складу са „потребама“ и могућностима времена – „напреднији“. Ако из аустроугарских логора живо није изашло између трећине и половине заточених Срба, то је у Хитлерово вријеме, када су примјењиване усавршене методе „цивиловања“, постотак „успјешности“ био кудикамо већи.

Но разлика међу њима само је релативна. Наиме, Трећи рајх је технолошки усавршио системско убијање, те га јавно и отворено признао као метод постизања зацртаних циљева у остварењу европске „културне мисије“. Подсјећамо да су и Трећи рајх и средњеевропске царевине управо овај момент – и то не с доста успојешном резонанцијом – истурали као крајње, *метафизичко* оправдање велике изгибије: жртва у животима, и својим, а нарочито непријатељским. морала се поднијети да би *Култура* наставила да живи. Но управо је с таквом праксом *техничке екстерминације* самом својом егзистенцијом „неприхватљивих“ била отпочела Аустро-Угарска. Истина на декларативном плану то једва да је, а и тада само упола гласа, било помињано, али се зато, без сумње, на томе срачунато и одлучно дјеловало, о чему свједоче реални учинци. Хитлер је, дакле, преузео, „усавршио“ и признао као свој програм оно чему га је научила његова (*средње*)европска отаџбина. Разлика између аустроугарских и нацистичких логора отприлике је подједнако (не)велика као и разлика између поклича за нормалан, и од „дивљака“ неометан живот, из 1914, и програма планског стварања новог „животног простора“ за Њемце, из 1939.

Сабирни логори, који у пракси јесу били логори смрти, „изум“ су Аустро-Угарске, мада су им, руку на срце, „идеју“ дали Енглези током Бурског рата. Дакле, „смрт је“ – да парафразирамо једног француског књижевника, који је ову чувене сентенцију изрекао на рачун Њемачке – „мајстор из Средње Европе.“ Што се тиче заробљеника из Србије и Црне Горе, њих је у логорима, према утврђеним подацима, страдало 57000, иако је, због мањкавости истраживања, вјероватно да је прави број доста већи. Овом броју треба додати жртве цивилног становништва током окупације Србије и Црне Горе, те цивилне жртве на подручју Босне и Херцеговине (само у Добојском логору преко 12000). Иако је „рационално оправдање“ терора над Србима у Босни и у Херцеговини била њихова блискост са непријатељским државама Србијом и Црном Гором, чињеница да је терор настављен и након војног слома двију српских држава показује да аустроугарске власти „опасност“ нијесу видјеле само од српске оружане силе, већ од голе егзистенције Срба, на којој год својој територији живјели. Због тога је у логоре за Србе, као „стандард“, уведен режим врло слабе исхране, исцрпљујућег рада, уз честа багинања. Из досљедне праксе држања великог броја људи у крајње нељудским условима, из којих није било изузето ни хиљаде дјеце, јасно је да је *срачуната намјера* таквога поступања била да што више њих страда, додуше без метка и губилишта – како је то, међутим, чињено

по бројним стратиштима широм Босне и Херцеговине. Сlike живих костура из аустроугарских логора, свједоче о томе да је Аустро-Угарска заточене Србе свјесно држала на ивици биолошког опстанка, очигледно рачунајући с тиме да ће пуно њих „отићи“ испод те границе. Тај се „увијени геноцид“ од нацистичко-ушашких „метода“ разликовао по томе што је његов „само“ *допуштено-пожељни* циљ било уништење што већег броја Срба, док први нијесу крили да то желе да заврше у што краћем року.

Из перспективе стољећа протеклог од 1914, нарочито у свјетлу догађања започетих с Боровим Селом, закључно са „жутом кућом“, чији је лајтмотив наставак геноцида над Србима, било преко „посредника“ (локалних извршилаца – што је „елегантније“), било, када устреба, и директно (бомбардовањима 1994/95. и 1999), можемо да закључимо да пракса оваквога односа према Србима није окончана. Зато се, у цјелини узевши, став англо-германског Запада према нама може описати као *перманентни ултиматум*: или нам се уподобите, служите, или ћемо вас уништавати, а ако до краја останете „неразумни“ – и до краја уништити. Другим ријечима, од нас се очекује да се „цивилизујемо“ и да тиме задобијемо признање права на постојање – макар и као „другостепених људи“, или нас неће бити. То значи да је под оваквим условима народу попут нашега – уколико покаже довољан степен послушности, мада, на основу искуства Обреновића, али и властодржаца након 2000, видимо да ни то није довољно – суђено да у *најбољем случају* вјечно остане у простору *толерисане маргине*. То је највиши степен прихватања који је за нас предвиђен – под условом да нам „опросте“ бунтовништва из 1914, 1941, 1991/2, 1999. – што је све само не извјесно. Јасно је, дакле, да нам западњаци својим ставом не дозвољавају да заправо будемо дио „цивилизованог свијета“, нити да, пак, као, према њиховом непромијењеном виђењу, „нецивилизовано острво“ о(п)станемо, унутар њега.

Откуд геноцидност цивилизованог Запада према својим маргинама које су најприје културалистички изумљене као непријатељске, а затим у складу с тиме и стратешки стигматизоване? Позадина оваквих испада Запада према (маргиналним) другостима била је дубока криза његове културе, која је последица неуспјеха пројекта самоостварења у модернизацији. И тада, умјесто суочавања са собом и непријатним последицама неуспјеха тог подухвата, долази до транспозиције и „извоза“ неугодних наноса у својем повијесном идентитету – пут извјесних, за то „погодних“, односно за ту сврху нарочито конструисаних другости. Њеним стварним уништавањем желе се симболички потријети концептуалне, повијесне идентитетске непожељности у себи самоме – као да би то уништитељима суштински помогло чак и ако би били успјели да униште објект своје цивилизацијске стигме. Политика истребљивања непријатељских другости, као избјегнуто суочавање са својим тренутним културним самством и резултатима својега пројекта, који су се и „теоријски“ и „морално“ испоставило као фијаско, представљала је „замјену“ за културну критику, да би на крају дошло до слома пројекта спасавања „цивилизације“ злочином. Средњеевропско прегнуће у том смислу од 1939. до 1945. било је понављање, у суштини слич-

ног и већ зацртаног покушаја од 1914. до 1918. – да се *култура спасе* убијањем. Понављању се могло прибијећи вјероватно зато што први покушај није био довољно радикалан – умјесто да се схвати да то није пут спаса културе. Дакле, *средњеевропска политика геноцида*, парадоксално, тежи спасу културе, тако што ће код извршилаца суспендовати моралну свијест, која је управо један од темељ исте те културе. Тиме се иста та култура, на најстрашнији могући начин, своди на апсурд – будући да се у ефективном смислу показала немоћном да то увиди прије него је жртвовањем непоћудних другости покушала да се спасе. Зато се може рећи да негативни телос европске модернизације представљају геноцид, расизам и фашизам, као трансфер нерјешивих унутрашњих проблема у спољашњост, и то у неку, нарочито за ту сврху препарирану, „нецивилизовану“, „злочиначку“, а напослијетку: српску другост.

Зато – то треба коначно схватити – нас у Другом свјетском рату нијесу убијали (само) „нацисти и њихови помагачи“, односно нијесу нас убијали нацисти *као* нацисти, већ нас је убијала *Европа* – онаква како је себе тада била видјела, односно онаква каква је, усљед својих неријешених повијесно-идентетских проблема, тада била. Уколико као мјеродавно узмемо становиште философске херменеутике, према којем се о ефективној „изведби“ бића неког културног ентитета увијек изнова одлучује у његовој повијести, тада је током Другог свјетског рата „овлашћени“ заступник актуалне *европске идеје* – био Трећи рајх, што је, чини се не без основа, био један од стубова нацистичке пропаганде. Уосталом, није ли се под Стаљинградом 1942. – у лику бројних војска и *готово свих* европских народа (Срби су били један од свега неколико изузетака), а под кровним знамењем кукастог крста древних Германа – заправо одржавао *сабор борбеног европејства*, сучељеног с „азијатством“?

Противници германоцентричне, виталистичко-геноцидне Европе, који су призивали начела слободе, хуманости и остале „свете ријечи“ европске традиције – позивали су се на оно што је било *прошлост Европе* – и то она која је ефективно-епохално била *превазиђена*, мада, разумије се, не и заборављено. На дјелу је била крвава борба двају начела једне исте цивилизације, која су обје стране истурала као „цивилизацијска“, дакле „европска“. То је био бој између *реминисценције*, на једној, и тренутне *реалности* Европе, на другој страни. Ратовали су прошлост и (тадашња) садашњост Европе. Поразом нацизма једна је Европа изгубила, али она друга, *као идеја*, није побиједила – јер је већ била неповратна прошлост, будући да је сама појава нацизма, али, прије тога, и средњеевропског „културтегерства“ из 1914. – представљало њен неповратни пораз.